

بررسی رابطه جهاد کبیر و قدرت نرم

DOR: 20.1001.1.23225580.1399.10.1.12.3

نوع مقاله: پژوهشی

حمید مروجی طبسی^۱، محمدعلی رضایی اصفهانی^۲، رحمان عشریه^۳

تاریخ پذیرش: ۱۳۹۹/۱۱/۲۸

تاریخ دریافت: ۱۳۹۹/۰۵/۲۲

چکیده

قرآن کریم یک بار و در آیه ۵۲ از سوره فرقان به مفهوم جهاد کبیر اشاره کرده است. با توجه به ویژگی‌هایی که برای این نوع از جهاد در قرآن، روایات و آرای تفسیری بیان شده، جهاد کبیر، بسته جامعی از فعالیت‌های غیرنظامی مقابله با دشمن است. در علوم سیاسی نیز از مفهوم قدرت نرم نام برده شده که به معنای استفاده از ابزارهای غیرسخت در زمان مناسب و به صورت ناملموس است که بر ضد گروه مقابل به کار گرفته می‌شود. شباهت استفاده از ابزارهای غیرنظامی در دو مقوله جهاد کبیر و قدرت نرم، تداعی‌گر هم‌سانی و مطابقت این دو مفهوم است، اما با بررسی انجام‌شده و بیان تفاوت‌های آنها، به نظر می‌رسد حداکثر باید به هم‌خوانی و مشابهت جهاد کبیر با قدرت نرم حکم کرد. تفاوت‌هایی که از جمله آنها می‌توان به این موارد اشاره کرد: وابستگی قدرت نرم به قدرت سخت در حالی که جهاد کبیر چنین پشتیبانی ندارد، کاربرد قدرت نرم در آسیب‌رسانی به طرف مقابل در حالی که جهاد کبیر دفاعی، بازدارنده و مصونیت‌بخش است. برای رسیدن به این نتایج از روش تحقیق تطبیقی میان دو مفهوم و روش تحقیق میان‌رشته‌ای با استفاده از منابع کتابخانه‌ای بهره برده شده است.

واژه‌گان کلیدی: قرآن کریم، جهاد، جهاد کبیر، قدرت نرم.

پرتال جامع علوم انسانی

۱- دانشجوی مقطع دکتری رشته تفسیر تطبیقی دانشگاه علوم و معارف قرآن کریم، تهران، ایران. (نویسنده مسئول)
hamrt62@yahoo.com

۲- استاد و هیئت علمی مدعو دانشگاه علوم و معارف قرآن کریم، تهران، ایران.

۳- استادیار و عضو هیئت علمی دانشگاه علوم و معارف قرآن کریم، تهران، ایران.

مقدمه

در ادبیات دینی، سه نوع جهاد تعریف شده است: جهاد اصغر در باره جنگ نظامی، جهاد اکبر در جهت تعالی نفس و جهاد کبیر در حوزه فرهنگی. از جهاد کبیر در آیه ۵۲ سوره فرقان (فَلَا تُطِعِ الْكَافِرِينَ وَ جَاهِدْهُمْ بِهِ جِهَادًا كَبِيرًا) نام برده شده است. به نظر می‌رسد با توجه به مکی بودن سوره فرقان، جهاد کبیر، بسته کامل و جامعی از راهکارهای غیرنظامی مقابله با دشمنان است که جامعه اسلامی را در برابر هرگونه تهاجم و تسلط غیرنظامی، مصون می‌سازد؛ چرا که با عنایت به سیاق آیات مکی، عمومیت جهاد در آیه مد نظر شامل هر نوع جهاد غیرنظامی می‌شود.

با این اوصاف، از آنجا که جهاد کبیر نیازمند قدرت و توانایی در پیشگیری، مقابله و حتی تهاجم نسبت به دشمنان است، به نظر می‌رسد که بتوان آن را معادل یا مطابق قدرت نرم که به تناسب موقعیت، از ابزارهای مناسب برای دفاع یا تهاجم بهره می‌برد.

مشاهده می‌شود که هر دو مفهوم جهاد کبیر و قدرت نرم، وابسته به نوعی قدرت هستند و از ابزارهای غیرنظامی بهره می‌برند و این شباهت، ذهن را به سوی مطابقت این دو مفهوم می‌برد. این پژوهش به بررسی رابطه فوق پرداخته و مشخص خواهد ساخت که آیا این رابطه از نوع تطابق کامل و شباهت تام است یا خیر؟

چنانچه مطابقت دو مفهوم جهاد کبیر و قدرت نرم، اثبات شود، باید اذعان نمود که قرآن کریم قرن‌ها پیش به این مسئله پرداخته و دانش روز از آن غافل بوده و به تازگی آن را بازیابی کرده است. اما اگر شباهت این دو مفهوم به صورتی تأیید شود که جهاد کبیر جامع‌تر از قدرت نرم باشد، باید گفت قرآن کریم نگاه انسانی‌تر و مناسب‌تری نسبت به قدرت‌طلبان و سیاست‌مداران امروزی داشته است.

اهداف و پرسش‌های پژوهش

هدف از این پژوهش، نمایش نگاه انسانی قرآن کریم و دین مبین اسلام به مقوله قدرت است. جهاد کبیر که از ابزارهای غیرنظامی استفاده می‌کند اولاً برای دفاع از کیان و موجودیت خویش است، ثانیاً برای مقابله با مهاجم دشمنان و ثالثاً با ویژگی‌های خاص خود، سعی در ایجاد بازدارندگی و جلوگیری از قصد حمله توسط دشمن دارد.

پرسش اصلی این است که آیا جهاد کبیر که دین اسلام به آن اشاره دارد، همان قدرت نرم است که دانش سیاسی امروز بدان می‌پردازد؟ شباهت‌ها و تفاوت‌های این دو مفهوم چیست؟ کدام یک نسبت به دیگری کامل‌تر و مناسب‌تر است؟

پیشینه

در هر یک از موضوعات جهاد کبیر و قدرت نرم، کتاب‌ها و مقالات مختلفی نوشته شده که فهرستی از آنها در ادامه می‌آید:

الف) کتاب با موضوع جهاد کبیر

کتاب‌هایی که در موضوع جهاد کبیر، به رشته تحریر در آمده را در دو دسته کلی می‌توان معرفی کرد: یکی منابع عام در موضوع مد نظر که عموم کتاب‌های تفسیری است که در زمان‌های مختلف نگاشته شده و دیگری منابع اختصاصی در این موضوع که در ادامه مرور خواهد شد.

۱. جهاد کبیر، صورت‌بندی مفهومی عدم تبعیت از دشمن در جمهوری اسلامی ایران اثر مهدی سیاوشی و سیدمهدی موسوی‌نیا؛ در بخش اول کتاب، موضوع تبعیت از دشمن و تاریخچه نفوذ به عنوان اولین حربه جریان استعمار برای تبعیت از آنان پژوهش شده و در دومین بخش به موضوع جهاد کبیر در علوم انسانی پرداخته شده است.

۲. جهاد کبیر: اطاعت نکردن از دشمن، اثر محسن مطلبی جونقانی؛ این اثر به مفهوم‌شناسی جهاد و توضیح انواع جهاد، شاخص‌های اصلی، ابزارها و الزامات جهاد کبیر با دو عنوان

دشمن‌شناسی و بصیرت‌افزایی پرداخته و ابعاد اقتصادی، سیاسی و فرهنگی - اجتماعی آن را تعیین کرده است.

۳. اقتصاد مقاومتی: تفسیر جهاد کبیر اثر اکبر ابدالی محمدی؛ در این کتاب سعی شده محتوای لازم برای مبلغان اقتصاد مقاومتی فراهم شود و از آنجا که مؤلف، مشکل اصلی اقتصاد مقاومتی را فرهنگی دانسته، بر مسائل فرهنگی و تاریخی تأکید زیادی داشته است.

۴. جهاد کبیر: مبانی دیپلماسی انقلابی از منظر قرآن کریم، اثر عباس عبداللہی؛ این کتاب از یک مقدمه، یک پیش‌گفتار، چهار بخش: کلیات، مواجهه «توحیدی» با استکبار، بعثت انبیای الهی و رویارویی با جبهه معارضین، اصل «ولایت» و رابطه با جبهه استکبار، و یک ضمیمه تحت عنوان «سند راهبردی و پراهمیت پیام قبولی قطعنامه ۵۹۸ از امام خمینی (ره)» سامان یافته است.

۵. جهاد کبیر در اندیشه امام خامنه‌ای (مد ظله العالی) (مبانی، مفاهیم و الزامات)، اثر سید مهدی علوی و پژمان پورجباری؛ این اثر بر اساس بازخوانی سخنرانی رهبر معظم انقلاب در خرداد ماه ۱۳۹۵ و تشریح جهاد کبیر در تبیین عدم اطاعت و تبعیت از دشمنان نظام اسلامی ایران سامان یافته است.

۶. جهاد کبیر؛ دست ردی بر سینه دشمن، اثر محققان مرکز مطالعات راهبردی تربیت اسلامی؛ این کتاب به تعریف مفاهیم جهاد و جنگ و تعیین چهار نوع جهاد صغیر، اکبر، فی سبیل الله و ابتدایی، چستی و شناخت جهاد کبیر و بیان انواع جهاد کبیر پرداخته است.

ب) کتاب با موضوع قدرت نرم

در موضوع قدرت نرم نیز می‌توان از کتاب‌های متعددی که در این حوزه به رشته تحریر درآمده‌اند، به عنوان مطالعات پیشینی معرفی کرد. برخی از آن کتاب‌ها عبارتند از:

۱. قدرت نرم و سرمایه اجتماعی اثر اصغر افتخاری و همکاران؛ در این اثر، نویسندگان تلاش نموده‌اند تا مهم‌ترین منابع قدرت نرم را با نگاه به جایگاه بسیج در جامعه ایرانی مشخص سازند.

۲. قدرت نرم (ابزارهای موفقیت در سیاست بین‌الملل)، نوشته جوزف نای و ترجمه سیدمحسن روحانی و مهدی ذوالفقاری؛ این کتاب به بررسی مفصل نظریه «قدرت نرم» به قلم «جوزف نای» پرداخته و تأثیرات و محدودیت‌های قدرت نرم مورد کاوش قرار گرفته است.
۳. قدرت نرم و سیاست خارجی جمهوری اسلامی ایران، نگاشته حسین پوراحمدی؛ از نظر مؤلف، فهم قدرت نرم و کاربرد آن در سیاست خارجی در بستر تحولات نظام اقتصاد سیاسی جهان، ضرورتی انکارناپذیر است. لذا عدم توجه تحولات ایجادشده در محیط جدید جهانی در جابه‌جایی قدرت‌ها به ویژه اهمیت روزافزون قدرت نرم در هدایت منافع ملی موجب ناکارآمدی و افزایش هزینه‌های دولت‌ها در عرصه سیاست خارجی و دیپلماسی می‌شود.
۴. رسانه، قدرت نرم و امنیت اثر مصطفی ساوه درودی؛ این کتاب به بررسی یکی از مهم‌ترین ابزارهای تأثیرگذار در بروز تحول در عصر اطلاعات یعنی قدرت رسانه‌ای پرداخته است.
۵. قدرت نرم، فرهنگ امنیت اثر اصغر افتخاری و همکاران؛ در این کتاب عموماً کارکردهای فرهنگی بسیج در عرصه فعال‌سازی منابع قدرت نرم با هدف مدیریت بحران‌ها مطالعه و بررسی شده است.
۶. دفاع مقدس و قدرت نرم، اثر محمد جانی‌پور؛ این کتاب در حوزه قدرت نرم، به تبیین مؤلفه‌های قدرت نرم انقلاب اسلامی ایران پرداخته و با استفاده از روش تحلیل محتوا، به تحلیل وصایای شهدای دانشگاه امام صادق(ع) پرداخته است.
۷. فرسایش قدرت نرم (مردم، دولتها و اعتماد)، اثر دیوید کینگ، جوزف نای، اصغر افتخاری و فیلیپ زلیکو و ترجمه سعید میرترابی؛ نگارندگان این اثر، به بررسی بعدی از قدرت نرم همت گمارده‌اند که راهکارها و سیاست‌های زوال قدرت نرم، در جوامع مختلف را پوشش می‌دهد.
۸. قدرت نرم در استراتژی خاورمیانه‌ای آمریکا، اثر فاطمه سلیمانی پورلک؛ بررسی جایگاه قدرت نرم در سیاست خارجی آمریکا به طور کلی و در سیاست خاورمیانه‌ای این کشور به طور خاص موضوع این اثر را تشکیل می‌دهد.

۹. قدرت نرم، دین و امنیت اثر رابرت سایپل و دنیس هوور و ترجمه علیرضا کوهکن؛ در این کتاب تلاش شده به صورت پی در پی به چهار موضوع که ارتباط دائمی دارند، اشاره شود؛ خشونت مذهبی و سرکوب مذهبی، تکثر مذهبی و ثبات سیاسی، تأثیرات دین بر مداخلات نظامی و مصالحه بعد از درگیری و همچنین آزادی مذهبی و جامعه مدنی.

ج) مقالات با موضوع جهاد کبیر

مقالاتی که در موضوع جهاد کبیر نگاشته شده نیز عبارتند از:

۱. راهبرد جهاد کبیر در اندیشه امام خامنه‌ای (دام‌الله)، اثر علی اصغر نصیری؛ نویسنده در این مقاله درصدد پاسخ‌گویی به این مسئله است که از دیدگاه مقام معظم رهبری، جهاد کبیر به چه معناست و چه ابعاد و کاربردی دارد.

۲. جهاد؛ مقوله‌ای فرهنگی - اعتقادی در چارچوب سبک زندگی اسلامی، اثر محمد جانی‌پور و محمدرضا ستوده‌نیا؛ در این مقاله، ضمن گونه‌شناسی انواع مختلف جهاد در دین مبین اسلام نتیجه گرفته شده که این مفهوم همواره به مثابه راهبردی عام، مطلق و نرم‌افزاری در راستای تأسیس، تثبیت و تداوم سبک زندگی اسلامی مطرح شده و در این راستا مصادیق متعددی پیدا کرده است.

۳. سازه مفهومی «جهاد کبیر» در گفتمان سیاست خارجی مقام معظم رهبری، اثر علیرضا صحرایی؛ نویسنده در این مقاله معتقد است جهاد کبیر به عنوان یک راهبرد سیاست خارجی جمهوری اسلامی اولاً دارای یک هویت گفتمانی است که به صورت یک پادگفتمان در برابر گفتمان نفوذ مطرح شده و ثانیاً دارای یک کاربرد هویت‌بخشی به سیاست خارجی جمهوری اسلامی در سطح نظام بین‌الملل می‌باشد.

۴. چیستی جهاد کبیر و نسبت آن با عدم اطاعت از کافران، اثر محمدرضا بخشی؛ مسئله اصلی نویسنده، تبیین چیستی مفهوم جهاد کبیر در قرآن کریم و بررسی نسبت آن با عدم اطاعت از کافران بوده است.

۵. جهاد کبیر و نقش آن در صیانت از انقلاب اسلامی، اثر علی سعیدی شاهرودی؛ از نگاه مؤلف، جهاد کبیر دربرگیرنده دو جهت است: یکی، اطاعت نکردن از دشمن و دیگری، تلاش، مبارزه و جهاد در عرصه‌های سیاسی، علمی، اقتصادی و فرهنگی.

۶. جایگاه جهاد کبیر در حوزه فرهنگ، اثر نگارنده؛ این مقاله به برخوردهای متنوع قرآن کریم با فرهنگ جامعه نزول، برای رعایت استقلال و اقتدار جامعه اسلامی در همه زمینه‌ها، به ویژه فرهنگ پرداخته و جهاد کبیر را از جمله فرمان‌های فرهنگی قرآن، به عنوان مجموعه‌ای راهکارهای قدرت نرم دانسته که در عرصه فرهنگ، به رد یا اصلاح آن اقدام کرده است.

د) مقالات با موضوع قدرت نرم

در دایره مقالات با موضوع قدرت نرم نیز حداقل می‌توان دو فصلنامه علمی - پژوهشی مطالعات قدرت نرم اشاره کرد که در طول هشت دوره انتشار خود، هجده شماره و بیش از یکصد مقاله را در حوزه‌های مختلف به چاپ رسانده است.

ه) جمع‌بندی

بر اساس اطلاعات فوق و از آنجا که موضوع این پژوهش، بررسی تطبیقی میان جهاد کبیر و قدرت نرم است، از سویی به تبیین قرآنی و دینی جهاد کبیر می‌پردازد و از سوی دیگر با تکیه بر منابع در موضوع قدرت نرم، به مقایسه این دو مفهوم خواهد پرداخت. بر این اساس، می‌توان نتیجه گرفت پژوهش مستقلی با این رویکرد، انجام نشده و تحقیق حاضر در نوع خود بدون سابقه است.

روش تحقیق

گاهی روش‌های تحقیق در مطالعات قرآنی، بر اساس اطلاعات موجود در همین رشته انجام می‌گیرد که در این صورت، روش تحقیق تک‌رشته‌ای به کار گرفته شده است. گاهی نیز از اطلاعات و روش‌های موجود در دو یا چند رشته علمی استفاده می‌شود که در این حالت، روش تحقیق میان‌رشته‌ای انجام پذیرفته است. (رضایی اصفهانی، ۱۳۹۲: ۷۸-۹۲)

در خصوص مطالعه تطبیقی باید گفت این نوع از مطالعات با اهداف مختلفی صورت می‌گیرد: گاهی به مقایسه می‌پردازد تا به شناخت عمیق‌تری از مسئله دست یابد، گاهی در پی کشف موارد اختلاف میان آرا یا پدیده‌ها است، گاهی صرفاً به جنبه‌های اشتراک دو مسئله بسنده می‌شود و سعی در انطباق آنها وجود دارد و گاهی با تصور ابزارانگارانه علاوه بر شناخت شباهت‌ها و تفاوت‌های دو پدیدار یا دو نظریه، به شناخت عمیق‌تر، حل مسئله معین و ارایه ملاک تطبیق‌پذیری می‌پردازد. (فرامرزی قراملکی، ۱۳۸۸: ۱۵۰-۱۵۲)

بر این اساس و با عنایت به اینکه در پژوهش پیش رو، علاوه بر دانش تفسیر و علوم قرآن، حداقل از اطلاعات دانش علوم سیاسی هم استفاده شده، روش تحقیق آن را می‌توان روش میان‌رشته‌ای دانست. از سوی دیگر، نظر به اینکه پژوهش حاضر به بررسی دو اصطلاح در دو علم مختلف پرداخته و نقاط اشتراک و افتراق آنها را مورد مطالعه قرار داده است، روش تحقیق تطبیقی نیز در آن به کار گرفته شده است.

۱. چستی جهاد کبیر

این بخش به برخی جنبه‌های مربوط به ترکیب جهاد کبیر خواهد پرداخت. ابتدا معنای واژه‌های جهاد و کبیر و سپس ضمن بیان انواع جهاد در مکتب اسلام، به معنای اصطلاحی جهاد کبیر اشاره می‌شود.

الف) جهاد

واژه جهاد از ریشه جهد یا جهد به معنی مشقت و سختی، (ابن منظور، ۱۴۱۴: ۱۳۳/۳) نیرو و توان، (ابن فارس، ۱۴۰۴: ۴۸۶/۱) تلاش و کوشش بسیار در راه رسیدن به هدف (فیومی، ۱۴۱۴: ۱۱۲) است. این کلمه به شکل صیغه مبالغه و مفهوم جنگ با کفار (ابن اثیر، ۱۳۶۷: ۳۱۹/۱) را در خود جای داده است.

در اصطلاح و در کاربرد قرآن کریم و عرف مسلمانان، جهاد فقط جنگ بر ضد کفار و مشرکان است و بر فعالیت‌های رزمی و نظامی کفار و مشرکان، چه در میان خودشان باشد یا علیه مسلمانان، اطلاق نمی‌شود. (مصباح یزدی، ۱۳۹۴: ۲۳)

ب) کبیر

کبیر از ریشه کبر گرفته شده و معنای «بزرگی» (ابن منظور، ۱۴۱۴: ۱۲۶/۵) دارد. این واژه از اسمای الهی و به معنی عظیم القدر است و در غیر خدا، معنی رئیس و رهبر دارد. (قرشی، ۱۳۷۱: ۷۲/۶-۷۳) کبیر، در کمیت به کار می‌رود، گاهی نیز به اعتبار زمانی که در آن است، گفته می‌شود. (راغب اصفهانی، ۱۴۱۲: ۶۹۶)

ج) اقسام جهاد

از توجه در ادبیات دینی برمی‌آید که در آن از سه نوع جهاد، نام برده شده است: (انصاریان، بی تا: ۱۶۷/۶)

یکم. جهاد اصغر درباره جنگ نظامی با دشمنان و مقاتله با آنان؛ نقل است که پیامبر اکرم (ص) به گروهی از مسلمانان که از جنگ بازمی‌گشتند، فرمودند: «آفرین بر آنان که جهاد اصغر را به انجام رساندند.» (کلینی، ۱۴۰۷: ۱۲/۵)

دوم. جهاد کبیر که از آن تحت عنوان جهاد فرهنگی (جوادی آملی، ۱۳۸۸: ۱۵۰/۶) یاد می‌شود و در برابر انحرافات، کژی‌ها، وسوسه‌ها و سفسطه‌های دشمنان انجام می‌گیرد. از این جهاد، در آیه ۵۲ سوره فرقان: **(فَلَا تُطِعِ الْكَافِرِينَ وَ جَاهِدْهُمْ بِهِ جِهَادًا كَبِيرًا)** «از کافران اطاعت مکن، و به حکم خدا با آنها جهاد کن، جهادی بزرگ» نام برده شده و به پیامبر اکرم (ص) دستور داده می‌شود با رویکرد عدم اطاعت از کافران با آنان جهاد کبیر انجام دهد.

سوم. جهاد اکبر در جهت مبارزه با نفس که ایستادن در برابر خواسته‌های نامشروع و تمایلات غیرمنطقی نفسانی است؛ رسول خدا (ص) پس از تحسین مجاهدان عرصه نظامی، آنان را تذکر می‌دهد که جهاد اکبر باقی مانده است (کلینی، ۱۴۰۷: ۱۲/۵) و در پاسخ به این پرسش که «آیا جهادی بالاتر از جهاد نظامی وجود دارد؟» فرمود: «بله، جهاد انسان با نفس خویش.» (منسوب به علی بن موسی، ۱۴۰۶: ۳۸۰) و در عبارت دیگری ادامه دادند:

«بالاترین جهاد، مبارزه با نفس انسان است که بین دو پهلویش می‌باشد.» (ابن بابویه، ۱۳۷۶:

۴۶۷)

د) جهاد کبیر

اصطلاح جهاد کبیر در آخرین بخش از آیه پنجاه و دوم از سوره فرقان قرار گرفته است: (فَلَا تُطِعِ الْكَافِرِينَ وَ جَاهِدْهُمْ بِهِ جِهَادًا كَبِيرًا) از کافران اطاعت مکن، و به حکم خدا با آنها جهاد کن، جهادی بزرگ. (فرقان/۵۲) در ادامه به ابعاد مختلف این موضوع بر اساس تفاسیر فریقین پرداخته خواهد شد.

یکم. چرایی نام‌گذاری به جهاد کبیر

مفسران در کنار تلاش برای بیان مراد و مقصود الهی از عبارت جهاد کبیر، برداشت خود را از چرایی نام‌گذاری نوعی از جهاد به جهاد کبیر نیز بیان نموده‌اند.

۱. بزرگی جهاد فکری و تبلیغاتی

از نظر آنان جهاد فکری و تبلیغاتی در برابر وسوسه‌های گمراهان و دشمنان حق با ارایه استدلال‌های منطقی و برهان‌های عقلی با هدف از بین بردن شبهات آنان از بزرگترین جهادها است. (طبرسی، ۱۳۷۲: ۲۷۳/۷؛ حسینی شاه عبدالعظیمی، ۱۳۶۳: ۳۵۳/۹؛ حائری تهرانی، ۱۳۷۷: ۲۴/۸؛ دخیل، ۱۴۲۲: ۴۸۱؛ بیضاوی، ۱۴۱۸: ۱۲۸/۴؛ حقی بروسوی، بی‌تا: ۲۲۷/۶) به همین دلیل از عبارت صفت کبیر برای این نوع از جهاد استفاده شده است.

۲. عظمت جهاد فکری نزد خداوند

برخی از مفسران نیز به عظمت این نوع از جهاد نزد خداوند متعال اشاره کرده‌اند و این جلالت شأن را دلیل نام‌گذاری جهاد کبیر به این نام دانسته‌اند. (حسینی شاه عبدالعظیمی، ۱۳۶۳: ۳۵۳/۹؛ دخیل، ۱۴۲۲: ۴۸۱؛ ابن عجبیه، ۱۴۱۹: ۱۰۸/۴؛ حوی، ۱۴۲۴: ۳۸۷/۷)

دوم. مراد از جهاد کبیر و نحوه انجام آن

در کتب تفسیری ضمن شرح جهاد کبیر، مباحثی در بیان چگونگی اقدام برای این نوع از جهاد آمده که در ادامه مرور می‌شود:

۱. سرسختی و پرهیز از کوتاه آمدن

از جمله معانی که برای واژه (کبیراً) توسط مفسران فریقین ذکر شده، عبارت «شدیداً» است (بلخی، ۱۴۲۳: ۲۳۷/۳؛ طوسی، بی تا: ۴۹۸/۷؛ طبرسی، ۱۳۷۲: ۲۷۳/۷؛ بروجردی، ۱۳۶۶: ۴۰/۵؛ سمرقندی، بی تا: ۵۴۱/۲؛ ابن جوزی، ۱۴۲۲: ۳۲۳/۳؛ بغوی، ۱۴۲۰: ۴۵۲/۳؛ بغدادی، ۱۴۱۵: ۳۱۶/۳؛ ابن عجبیه، ۱۴۱۹: ۱۰۸/۴؛ مراغی، بی تا: ۲۶/۱۹) که می توان از آن به زورمندی و سرسختی در انجام جهاد و شدت عمل در این امر تعبیر نمود.

البته برخی مفسران صفت دیگری تحت عنوان «تاماً» (حائری تهرانی، ۱۳۷۷: ۲۴/۸؛ دخیل، ۱۴۲۲: ۴۸۱) و برخی دیگر، صفت «عظیماً تاماً» (حقی بروسوی، بی تا: ۲۲۷/۶) را به عبارت «شدیداً» افزوده اند که تأثیر چندانی بر معنای بیان شده نمی گذارد، جز اینکه وزن آن را سنگین تر می کند.

در کتب تفسیری، بیان نتیجه این سرسختی و حدود آن نیز مشاهده می شود که از جمله آنها می توان به پیوستگی و تکرار زیاد، (کاشفی، ۱۳۶۹: ۸۰۳) بزرگی در کمیت و کیفیت (کاشانی، ۱۳۳۶: ۳۶۵/۶؛ شاذلی، ۱۴۱۲: ۲۵۷۲/۵) و پرهیز از کوتاه آمدن و فاصله انداختن، (مدرسی، ۱۴۱۹: ۴۵۶/۸؛ حقی بروسوی، بی تا: ۲۲۷/۶؛ زحیلی، ۱۴۲۲: ۱۸۰۶/۲) استفاده از هرگونه ابزار زبانی یا جنگی و غیر آن (مظهری، ۱۴۱۲: ۴۲/۷) و نابودکننده آرزوهای دشمنان و تسلیم نمودن آنان برای ایمان به خداوند یکتا (ملاحویش آل غازی، ۱۳۸۲: ۹۱/۲) اشاره نمود.

بر همین اساس می توان گفت عبارت «شدیداً» در توضیح صفت (کبیراً) این معنا را می رساند که جهاد کبیر هم به لحاظ کیفیت و هم از نظر کمیت، باید با انجام تبلیغات و فعالیت های زیاد صورت پذیرد.

۲. قتال و جنگ نظامی

یکی از معانی احتمالی که برای جهاد کبیر توسط تعدادی از مفسران ارایه شده، خشم گرفتن بر دشمنان (طنطاوی، بی تا: ۲۰۹/۱۰) و جنگ نظامی با آنان (کاشانی، ۱۳۳۶:

۳۶۵/۶؛ میدی، ۱۳۷۱: ۱۴۱/۲) است، اما چنانکه برخی از مفسران اشاره داشته‌اند، به دلیل نزول این سوره در مکه، معنای جنگ نظامی برای جهاد کبیر دور از ذهن است. (فخر رازی، ۱۴۲۰: ۴۷۴/۲۴)

برخی نیز جنگ نظامی را به عنوان آخرین راه مقابله با دشمنان در نظر گرفته‌اند، (صادقی تهرانی، ۱۴۱۹: ۳۶۴) اما به نظر می‌رسد این رویکرد با تعریفی که از جهاد کبیر و قالب نرم‌افزاری آن گذشت، مخالف است و نمی‌توان آن را پذیرفت.

۳. صبر و تحمل

در میان آرایه معانی جهاد کبیر از سوی مفسران، تحمل رنج‌ها و سختی‌های رسالت و تبلیغ و صبر بر مشکلات، مصیبت‌ها، آزارها و اذیت‌ها (جوادی آملی، جلسه ۲۱ از تفسیر سوره فرقان؛ خطیب، بی‌تا: ۴۱/۱۰) اشاره شده که البته گاهی آن را در کنار اقامه حجت‌ها و برهان‌ها (عاملی، ۱۴۱۳: ۴۱۵/۲؛ شیر، ۱۴۱۲: ۳۵۱) آورده‌اند و منظورشان این است که در انجام جهاد کبیر باید بر مشکلات صبر کرد و در کنار آن، دلایل و براهین را آرایه نمود. برخی از مفسران نیز به تبیین عظمت این جهاد نزد خداوند متعال پرداخته‌اند که صبر در این مسیر، آن عظمت را نمایان‌تر می‌سازد. (ابن عجبیه، ۱۴۱۹: ۱۰۸/۴) عده‌ای نیز صبر و تحمل در این راه را در لباس دوری از یأس، ناامیدی و ترک تبلیغ دیده‌اند. (آل سعدی، ۱۴۰۸: ۶۹)

۴. استدلال و اجتهاد و احتجاج

استفاده از عنصر زبان، انجام گفت‌وگو، آرایه استدلال و احتجاج، پاسخ به شبهات و مبارزه تبلیغاتی از جمله دیدگاه‌های مفسران در تبیین جهاد کبیر است. (فیض کاشانی، ۱۴۱۵: ۱۹/۴؛ کاشانی، ۱۳۳۶: ۳۶۵/۶؛ فیضی دکنی، ۱۴۱۷: ۱۰۲/۴؛ قمی مشهدی، ۱۳۶۸: ۴۰۹/۹؛ حسینی شاه عبدالعظیمی، ۱۳۶۳: ۳۵۳/۹؛ عاملی، ۱۳۶۰: ۳۸۶/۶؛ سبزواری نجفی، ۱۴۰۶: ۱۵۵/۵؛ مکارم شیرازی، ۱۳۷۴: ۱۲۲/۱۵؛ قرائتی، ۱۳۸۳: ۲۶۸-۲۶۹؛ ثقفی تهرانی، ۱۳۹۸: ۸۳/۴؛ جوادی آملی، جلسات ۲۰ و ۲۱ از تفسیر سوره فرقان؛ ابن ابی‌زمین، ۱۴۲۴:

۷۷؛ بیضاوی، ۱۴۱۸: ۱۲۸/۴؛ خفاجی، ۱۴۱۷: ۱۴۵/۷؛ قاسمی، ۱۴۱۸: ۴۳۲/۷) این گروه قائل‌اند که انجام جهاد کبیر به این شکل‌ها و ارایه حجت‌ها و دلایل واضح و زدودن ساخته‌های افکار ناپاک دشمنان، از انجام جهاد نظامی و مقاتله دشوارتر است. برخی معتقدند سیاق آیات، فقط به جهاد کلمه و حجت‌آوری اکتفا نمی‌کند، بلکه تعبیر جهاد کبیر، استفاده از زبان و برهان را نیز شامل می‌شود. (مدرسی، ۱۴۱۹: ۴۵۶/۸) گروهی از مفسران نیز معتقدند در جهاد کبیر در کنار استفاده از زبان، باید از ابزارهای دیگر نیز استفاده کرد. (مظهری، ۱۴۱۲: ۴۲/۷)

می‌توان همه این نظرات را در اصطلاح «اجتهاد» خلاصه کرد که جهادگر محاسبه نماید و نحوه انجام جهاد کبیر را بسنجد، چنانکه در برخی تفاسیر آمده مراد الهی از «فَلَا تُطِعِ» آن است که دشمنان در ابطال حق که توسط پیامبر (ص) بیان می‌شود، اجتهاد می‌کنند، پس خداوند به حضرت (ص) دستور می‌دهد که در مقابل آنان باطل را با اجتهاد خویش نابود نماید و در این مسیر مجاهده کند. (کاشانی، ۱۳۳۶: ۳۶۵/۶؛ سبزواری نجفی، ۱۴۱۹: ۳۶۹)

۵. قرائت قرآن کریم و تعلیم آن

عده‌ای از مفسران، تلاوت آیات قرآن کریم و رساندن آنها را به گوش کافران (مغنیه، ۱۴۲۴: ۴۷۵/۵-۴۷۶؛ قرشی، ۱۳۷۷: ۳۰/۷) و برخی نیز آموزش، نشر و گسترش کتاب و حکمت الهی (جوادی آملی، جلسه ۲۱ از تفسیر سوره فرقان) را به معنای جهاد کبیر آورده‌اند.

۶. مخالفت با کافران و دعوت آنان به راه راست

در میان نظرات مفسران، تلاش در راه مخالفت با کافران و دعوت آنان به تسلیم شدن در برابر اوامر الهی به عنوان مراد از جهاد کبیر دیده می‌شود. (فخر رازی، ۱۴۲۰: ۴۷۴/۲۴)

۷. دل‌کندن از غیر خدا

قطع تعلقات و دل‌کندن از غیر خدا نیز به عنوان جهاد کبیر در برخی تفاسیر دیده می‌شود. (حقی بروسوی، بی‌تا: ۲۲۸/۶)

۸. تحلیل و جمع‌بندی

از میان آرای بیان‌شده در خصوص نحوه انجام جهاد کبیر، جنگ نظامی و قتال، به دلیل عدم صدور فرمان جهاد نظامی در مکه، قابل پذیرش نیست. قرائت قرآن و تعلیم آن، همچنین دل‌کندن از غیر خدا نظراتی است که راه روشنی در نحوه انجام جهاد کبیر پیش روی جهادگران قرار نمی‌دهد، بلکه فقط صفات و رفتار جهادگران را مشخص می‌نماید.

اما سایر آرای تفسیری (صبر و تحمل، سرسختی و پرهیز از کوتاه آمدن، استدلال و احتجاج و اجتهاد، مخالفت با کافران و دعوت آنان به راه راست) می‌تواند شیوه انجام جهاد کبیر بر مبنای مخالفت با کافران را بیاموزد و روشن نماید.

سوم. ویژگی‌های جهاد کبیر

از مطالب دیگری که در کتب تفسیری می‌توان درباره جهاد کبیر یافت، ویژگی‌های جهاد کبیر و مقتضیات آن، همچنین برخی از خصوصیات جهادگران این عرصه است که در ادامه مرور می‌شود:

۱. تلاش حداکثری و استفاده از همه امکانات

رای برخی از مفسران بر آن است که تلاش حداکثری و همه‌جانبه، استفاده از انواع ابزارها و نیروها و انجام اقدامات مختلف، برای اقدام به جهاد کبیر لازم است. (فضل الله، ۱۴۱۹: ۶۳/۱۷؛ طباطبایی، ۱۴۱۷: ۲۲۹/۱۵؛ حسینی همدانی، ۱۴۰۴: ۴۸۵/۱۱؛ مدرسی، ۱۴۱۹: ۴۵۶/۸؛ فخر رازی، ۱۴۲۰: ۴۷۴/۲۴؛ زمخشری، ۱۴۰۷: ۲۸۶/۳؛ نووی جاوی، ۱۴۱۷: ۱۳۶/۲؛ حمدی زقروق، ۲۰۰۳: ۴۲۱/۱۰؛ مظهری، ۱۴۱۲: ۴۲/۷)

در همین راستا، استفاده از صیغه مبالغه برای امر به جهاد را مفید این مطلب دانسته‌اند که در جهاد کبیر نباید سستی و ضعف نشان داد. (ابن عاشور، بی‌تا: ۷۴/۱۹) بعضی نیز گفته‌اند که باید در استفاده از امکانات برای جهاد کبیر، تناسب زمان و مکان رعایت شود. (حجازی، ۱۴۱۳: ۷۳۰/۲)

۲. توجه به گستردگی مکان، زمان و مخاطب

در تفاسیر، بزرگی جهاد کبیر را در ابعاد مختلف از جمله گستره مکانی و برای همه مردم دنیا و نه صرفاً مردم مکه (شبر، ۱۴۰۷: ۳۶۳/۴) یا گستره زمانی و برای همه زمان‌ها و نه فقط در زمان نزول وحی (صادقی تهرانی، ۱۳۶۵: ۳۲/۲۱) دانسته‌اند. به عبارت دیگر، جهاد کبیر را جهادی بزرگ به عظمت رسالت حضرت رسول (ص) و به عظمت جهاد تمام پیامبران پیش از ایشان تعبیر کرده‌اند، جهادی که تمام ابعاد روح و فکر مردم را در بر گیرد و جنبه‌های مادی و معنوی را شامل شود. (مکارم شیرازی، ۱۳۷۴: ۱۲۲/۱۵)

برخی از مفسران نیز گستره مکانی جهاد کبیر را برای همه مردم دنیا و نه فقط برای مردم مکه (ابوحیان، ۱۴۲۰: ۱۱۷/۸؛ ابوالسعود، بی تا: ۲۲۵/۶؛ آلوسی، ۱۴۱۵: ۳۲/۱۰) دانسته‌اند. عده‌ای نیز نتیجه جهاد کبیر را با در نظر گرفتن گستره‌های آن، شکست عقاید باطل و پیروزی دین مبین اسلام بر همه ادیان دانسته‌اند. (نخجوانی، ۱۹۹۹: ۳۱/۲)

۳. استمرار و خستگی ناپذیری

ویژگی استمرار و پیوستگی برای جهاد کبیر در بعضی تفاسیر ذکر شده که نشان از لزوم وجود روحیه خستگی ناپذیری در جهادگر این عرصه دارد. (فیضی دکنی، ۱۴۱۷: ۱۰۲/۴؛ مغنیه، بی تا: ۴۷۶؛ واحدی نیشابوری، ۱۴۱۵: ۷۸۱/۲؛ میدی، ۱۳۷۱: ۴۸/۷؛ قرطبی، ۱۳۶۴: ۵۸/۱۳؛ صابونی، ۱۴۲۱: ۳۳۶/۲؛ زحیلی، ۱۴۱۸: ۸۴/۱۹؛ جزایری، ۱۴۱۶: ۶۲۳/۳؛ قاسمی، ۱۴۱۸: ۴۳۲/۷)

همچنین بعضی از مفسران در میان آرای خویش به بیان نتیجه استمرار و عدم ایجاد فترت و سستی در جهاد کبیر پرداخته‌اند و از جمله به جنگ یا تسلیم‌آوری دشمنان (فیضی دکنی، ۱۴۱۷: ۱۰۲/۴؛ میدی، ۱۳۷۱: ۴۸/۷) اشاره کرده‌اند.

چهارم. عرصه‌های جهاد کبیر

از مباحث ارایه شده در بخش قبل، به ویژه عنوان «توجه به گستردگی مکان، زمان و مخاطب» مشخص شد که جهاد کبیر منحصر در یک عصر و مردم یک مکان خاص نیست،

بلکه در هر دوره‌ای می‌توان این جهاد را به نحو مناسب همان زمان و با استفاده از امکانات و تجهیزات مناسب، به انجام رساند. این مسئله در برخی از تفاسیر نیز منعکس شده است. (حجازی، ۱۴۱۳: ۷۳۰/۲)

پس می‌توان نتیجه گرفت که جهاد کبیر در هر عرصه‌ای به جز جنگ و جهاد نظامی قابل گسترش و تعریف است. در کتب تفسیری نیز به ابعاد فرهنگی، (جوادی آملی، ۱۳۸۹: ۴۵۲/۶. مکارم شیرازی، ۱۳۷۴: ۱۲۲/۱۵) سیاسی، اقتصادی، (مدرسی، ۱۴۱۹: ۴۵۶/۸) تبلیغاتی، (مکارم شیرازی، ۱۳۷۴: ۱۲۲/۱۵) عقیدتی (طبرسی، ۱۳۷۲: ۲۷۳/۷. مکارم شیرازی، ۱۳۷۴: ۱۲۲/۱۵) و علمی (جوادی آملی، ۱۳۸۵: ۲۹۹/۸) در این جهاد اشاره شده است.

رهبر فرزانه انقلاب اسلامی در بیانی به مسئله عدم تبعیت از دشمن و ضمن آن به برخی عرصه‌های جهاد کبیر اشاراتی داشته‌اند: «دشمن را باید شناخت و در مقابل کارهای او باید حساسیت نشان داد؛ حتی اگر نسخه اقتصادی هم به ما می‌دهند، باید با احتیاط برخورد کرد؛ مثل این است که دشمنی بیاید به انسان یک دارویی را بدهد و بگوید آقا، این دارو را بخور برای فلان بیماری؛ شما احتیاط می‌کنید؛ احتمال دارد در داخل این دارو زهر گذاشته باشد. نسخه سیاسی و نسخه اقتصادی دشمن هم باید با احتیاط مورد توجه قرار بگیرد؛ حساسیت در مقابل دشمن این است. طبعاً این حساسیت وقتی بود، دیگر تبعیت نخواهد بود، و عرض کردیم که عدم تبعیت همان جهاد کبیر است.» (خامنه‌ای، ۱۳۹۵)

۲. چستی قدرت نرم

ابتدا لازم است برخی اصطلاحات و مفاهیمی که در دانش مباحث سیاسی مرتبط با بحث حاضر است، مرور شود. از دو واژه جنگ و قدرت در علوم سیاسی، اصطلاحات متنوعی ایجاد شده که برخی از آنها در زمینه نبردهای نظامی و بعضی دیگر در میدان مبارزه‌های غیر نظامی کاربرد دارد. در این قسمت به بررسی مفهوم برخی از مهم‌ترین و پرکاربردترین اصطلاحات از جمله: جنگ سخت، جنگ سرد، جنگ نرم، قدرت سخت، قدرت نرم و قدرت هوشمند اشاره می‌شود.

هر چند اصطلاحات دیگری همچون پدافند غیرعامل، جنگ نیمه سخت، جنگ رسانه‌ای، جنگ سایبری، تهدید نرم، امنیت نرم و همانند آنها نیز می‌تواند در این بحث جای داشته باشد، اما به دلیل اهمیت کمتر آنها و اینکه برخی از این اصطلاحات، ذیل مفاهیم کلی‌تر که به آنها اشاره خواهد شد، قرار می‌گیرد، از طرح جداگانه آنها خودداری می‌شود.

الف) جنگ سخت

منظور از جنگ‌های سخت، نبرد نظامی و درگیری‌های فیزیکی میان دو گروه است. جنگ‌های سخت معمولاً به منظور تسخیر یک سرزمین یا بخشی از آن آغاز می‌شود و پس از موفقیت مهاجم یا دلایل دیگر از جمله آتش‌بس، پایان می‌یابد. البته چنانچه، مهاجم در این نبرد پیروز شود، نظام حاکم تغییر می‌کند و از سوی مهاجمان تعیین می‌شود. (شریفی، ۱۳۹۱: ۲۴)

ب) جنگ سرد

جنگ سرد در واقع نزاع لفظی و تهدیدهایی بود که بین دو قدرت آمریکا و شوروی سابق، از پایان جنگ جهانی دوم در سال ۱۹۴۵ تا فروپاشی اتحاد شوروی در اوایل دهه ۱۹۹۰ جریان داشت و هیچ گاه عملی نشد، اما همواره سایه جنگ تسلیحاتی را در جهان می‌شد احساس کرد. یکی از دلایل مهم دوری هر دو طرف از ایجاد یک جنگ مستقیم، دسترسی آنها به جنگ‌افزار هسته‌ای و ترس از استفاده طرف در مقابل از این سلاح‌ها بود. این نبرد قدرت، بر کشورهای مختلف تأثیرات اجتماعی، سیاسی و اقتصادی گوناگونی داشت. در این دوره، درگیری مسلحانه بین آمریکا و شوروی ایجاد نشد، اما هر دو از درگیری‌های متحدانشان پشتیبانی می‌کردند و جنگ‌های نیابتی به راه می‌انداختند. افزون بر این، هر دو کشور در مسابقه تسلیحاتی بی‌سابقه‌ای به تولید و ذخیره‌سازی جنگ‌افزارهای هسته‌ای پرداختند.

در هر صورت، جنگ سرد با اتحاد دولت‌های غربی به سرپرستی ایالات متحده آمریکا و تضعیف و در نهایت، فروپاشی اتحاد جماهیر شوروی و سقوط کمونیسم در اروپا، پایان

یافت. مسئله‌ای که غرب در آن از ابزارهای استراتژیک تحت عنوان حقوق بشر و کمک‌رسانی به یکی از طرف‌های درگیر در کشورهای افغانستان و افغانستان بهره برد. (برژینسکی، ۱۳۷۱: ۳۴)

می‌توان گفت جنگ سرد، ترکیبی از جنگ سخت و جنگ نرم بود که طی آن، قدرت‌های جهان در عین تهدیدهای سخت از رویارویی مستقیم با یکدیگر پرهیز می‌کردند و تنها به هم‌پیمانان خود که در جنگ‌های نیابتی شرکت داشتند، کمک می‌رساندند.

ج) جنگ نرم

جنگ نرم، استفاده دقیق و برنامه‌ریزی شده از قدرت نرم علیه نظام‌های سیاسی مورد هدف، به منظور تأثیرگذاری بر باورها و ارزش‌های بنیادین و با هدف دگرگونی در هویت فرهنگی و الگوهای رفتاری مورد قبول در عرصه‌های مختلف سیاسی، فرهنگی، اجتماعی و اقتصادی است. (نائینی، ۱۳۸۹: ۷)

هدف از جنگ نرم، بی‌ثبات‌سازی یا براندازی نرم در کشور مورد تهاجم است که معمولاً از راه مشروعیت‌زدایی و بحران‌سازی در کشور مورد حمله دنبال می‌شود. (حسینی، ۱۳۹۲: ۳۷) بر این اساس، اقداماتی که برای مصونیت‌بخشی نسبت به این تهاجم صورت می‌گیرد، قدرت و دفاع نرم نام می‌گیرد.

در جنگ نرم، ابزارهای فرهنگی (حسینی، ۱۳۹۲: ۳۵) و مجموعه‌ای از روش‌ها کاربرد دارد که بسیاری از آنها، همزمان بوده و دارای هم‌پوشانی با یکدیگر هستند. مهم‌ترین مؤثرترین شیوه‌های جنگ نرم، شامل دو روش اصلی گفتاری و رفتاری است. (نائینی، ۱۳۸۹: ۲۹)

د) قدرت سخت

قدرت سخت، قدرت آشکار و ملموس و مبتنی بر مشوق و تهدید است که از آن با عبارت «هویج و چماق» یاد می‌کنند. (محمدی، ۱۳۸۷: ۲۳)

بر مبنای این تعریف می‌توان گفت قدرت سخت ناظر بر قدرت و توان نظامی است و خشونت و اجبار از عناصر اساسی آن است، چرا که از راه اعمال این قدرت، طرف مقابل مجبور به انجام فعالیت یا اقدامی می‌شود.

بنا بر این در فرآیند اعمال قدرت سخت، آنچه بیش از دیگر ابزارها مورد استفاده قرار می‌گیرد، ابزار نظامی است. (حسینی، ۱۳۹۲: ۳۵)

۵) قدرت نرم

قدرت نرم، در مقابل قدرت سخت و خشن مطرح شده است. (شعبانی و هندیانی، ۱۳۸۷: ۲۹۲-۲۹۳) این اصطلاح از نگاه پرفسور حمید مولانا به معنی قدرت ناملموس (محمدی، ۱۳۸۷: ۲۳) و طبق تعریف جوزف نای، شیوه‌ای است برای رسیدن به نتایج دلخواه، بدون تهدید و تشویق آشکار و ملموس. (جعفری پناه و میراحمدی، ۱۳۹۱: ۱۰۷)

از نظر جوزف نای، قدرت نرم گونه‌ای از قدرت و عبارتست از توان اثرگذاری بر دیگران از طریق اهرم‌های هم‌گزين قاب‌بندی برنامه کار، ایجاد رغبت و جاذبه مثبت، در راستای کسب نتایج دلخواه. (نای، ۱۳۹۵: ۴۶) وی محدود کردن قدرت نرم در زمره فرهنگ و کاهش اهمیت آن را خطایی می‌داند که بعضی از تحلیل‌گران انجام داده‌اند. (نای، ۱۳۹۵: ۴۷)

برخی محققان معتقدند قدرت در گفتمان اسلامی، نرم‌افزار گرایانه است، بر همین اساس قدرت نرم، قسیم قدرت سخت نخواهد بود. آنان ماهیت قدرت را چندساحتی می‌دانند که بر چهار ساحت منابع قدرت، استحکام قدرت، مدیریت قدرت و خاستگاه قدرت استوار است، ضمن اینکه قدرت سخت نیز بر قدرت نرم تکیه دارد. (افتخاری و کمالی، ۱۳۹۴: ۲۳-۲۴)

یکم. ویژگی‌های قدرت نرم

برای قدرت نرم، ویژگی‌هایی بیان شده است که برخی از آنها عبارتند از: (عباسی، ۱۳۹۵: ۴۵-۴۷)

۱. **سستی بودن؛** از آنجا که قدرت نرم هر ملتی برآمده از یک دوره تاریخی طولانی مدت آنان اعم از شیوه تفکر، سنت، آداب و رسوم، نظام اجتماعی و اقتصادی است. در این فرایند، هر عنصر قدرت تحت تأثیر سنت فرهنگی آنان است، پس قدرت نرم تا حد قابل توجهی سستی است.

۲. **قابلیت روزآمد شدن؛** قدرت نرم، یک قدرت غیر ملموس است و فقط زمانی که با جریان اصلی زمانه همسو باشد، توسعه می‌یابد؛ بنابراین جوهره ذات قدرت نرم به گونه‌ای است که قابلیت انطباق با شرایط نوین را دارد و به واسطه استفاده از فن‌آوری‌های نو می‌تواند ضریب دستیابی به اهداف را افزایش دهد.

۳. **توانمندی برای رقابت و گسترش؛** در اثر پیوند قدرت نرم با انقلاب اطلاعاتی، محدودیت‌های جغرافیایی، قومیتی، زمانی و مکانی قدرت نرم از بین می‌رود و دامنه اثرگذاری بسیاری می‌یابد. از سوی دیگر در جامعه بین‌المللی رقابت طیف‌های گوناگون قدرت‌های نرم با یکدیگر اجتناب‌ناپذیر است که برآیند آن، پیشرفت و بهبود قدرت‌های نرم است که پس از تعامل با هم به هویت جمعی تبدیل می‌شوند.

۴. **پویایی و قابلیت تغییر؛** قدرت نرم یک فرآیند پویا و نظامی تغییرپذیر است که شکل‌گیری و تغییر آن به حرکت عناصر گوناگون آن، از جمله اخلاق ملی، قدرت آموزشی و فرهنگی و کیفیت حکومت بستگی دارد.

۵. **وابستگی به قدرت سخت؛** برای دستیابی به قدرت ملی فراگیر، باید همزمان، در جهت افزایش توان مادی نیز فعالیت کرد؛ زیرا حفظ توسعه پایدار با اتکای صرف به قدرت سخت بسیار دشوار خواهد بود و باید نسبت به کسب قدرت نرم نیز توجه شود.

دوم. منابع قدرت نرم در گفتمان اسلامی

جوزف نای منابع قدرت نرم را ابتدا سه مقوله فرهنگ، ارزش‌ها و سیاست‌ها معرفی می‌کند و نهایتاً منابع اقتصادی را نیز به آنها می‌افزاید. (نای، ۱۳۹۵: ۱۲۳-۱۲۴) برخی از

محققان مسلمان نیز منابع قدرت نرم در گفتمان اسلامی را بر همان اساس، چنین فهرست نموده‌اند:

۱. فرهنگ که عبارتست از علم‌گرایی و فرهنگ مقاومت و شهادت؛

۲. ارزش‌های سیاسی با زیرمجموعه خدامحوری، اخلاق و عدالت و صداقت؛

۳. مطلوب‌های سیاست خارجی با مؤلفه‌های استکبارستیزی، ظلم‌ستیزی، نفی سبیل، استقامت و پایداری مسلمانان در عقیده و دفاع از آن و گسترش فرهنگ اسلامی. (پوراحمدی و جعفری‌پناه، ۱۳۹۲: ۱۰۰-۱۰۲)

اما برخی اندیشمندان، منابع و مؤلفه‌ها در گفتمان اسلامی را فارغ از نظریه مرسوم، به گونه‌ای دیگر ترسیم کرده‌اند: (افتخاری و کمالی، ۱۳۹۴: ۲۰-۲۲)

۱. **منابع اعتقادی:** مؤثرترین منبع قدرت نرم از منظر قرآن کریم، منابع اعتقادی است که شرط تحقق آن، ایمان به خدا و عمل صالح می‌باشد. دعا، ذکر، ایمان و ولایت از منابع اعتقادی قدرت به شمار می‌آید.

دعا موجب محبوبیت انسان، تضعیف دشمن، ایجاد توانمندی و عامل بهره‌مندی از برکات و امدادهای الهی است.

ذکر الهی، منبع بی‌بدیل قدرت به شمار می‌آید و کارکرد اطمینان‌بخش آن در نبردها و میدان‌های کارزار غیرقابل انکار است.

ایمان موجب محبوبیت انسان و عامل جذب وی در قلوب انسان‌ها می‌شود. ایمان موجب افزایش توانمندی و کارآمدی می‌گردد و از این مسیر، به تقویت منابع سخت قدرت هم کمک می‌کند.

براساس آیات قرآن کریم، خداوند بر همه مخلوقات ولایت دارد و ولایت انبیا و معصومین(ع) در راستای همین ولایت قرار دارد و پیروی از ولایت الهی موجب غلبه بر دشمنان می‌شود.

۲. **منابع اخلاقی؛** اخلاق نیکو موجب محبوبیت در قلوب می‌شود و عامل بهره‌مندی از امدادهای الهی به شمار می‌آید، به عبارت دیگر، همچنان که برخی کارهای نیک برای انسان برکاتی دارد، افعال و رفتار نادرست و بی‌اخلاقی‌ها نیز دارای آثار سوء است.

۳. **منابع مادی؛** منظور از این منابع، امکانات ملموسی است که در هر دوره، مصادیق خاص خود را دارد. برای نمونه، خداوند متعال پرداخت صدقات را موجب تألیف قلوب و محبوبیت دانسته است. (توبه/۶۰)

(و) قدرت هوشمند

قدرت هوشمند ترکیبی از دو قدرت سخت زور و تطمیع و قدرت نرم جذب و ترغیب و تبدیل آن به راهبردهایی برای شرایطی مشابه است. (نای، ۱۳۹۵: ۱۵) به عبارت دیگر قدرت سخت و نرم گاه یکدیگر را تقویت و گاهی تضعیف می‌کنند، مهم در این میان، فراست شایسته و شرایطمدار در تمییز تعامل آنها در موقعیت‌های مختلف است. (نای، ۱۳۹۵: ۴۹) پس نحوه و میزان به کارگیری از قدرت‌های سخت و نرم و رعایت تناسب آنها را قدرت هوشمند دانسته‌اند.

از منظر جوزف نای، مراحل پنج‌گانه اعمال قدرت هوشمند چنین است: تعیین اهداف سامان‌پذیر و مرکب از ارزش‌ها و منافع، تهیه فهرست منابع موجود و ارزیابی نوسانات آنها در سایه تغییر شرایط، ارزیابی منابع و ترجیحات اهداف برای اثرگذاری بر آنها، انتخاب میان رفتارهای قدرت‌مدار در شرایط گوناگون و تعدیل تاکتیک‌ها به سمت تقویت یکدیگر و نهایتاً ارزیابی دقیق احتمال موفقیت در حصول اهداف هم در سطح استراتژی کلان و هم به لحاظ تاکتیک‌های اثرگذاری و نفوذ. (نای، ۱۳۹۵: ۲۹۰-۳۰۶)

۳. جهاد کبیر و قدرت نرم، هم‌سانی یا همخوانی؟

از میان اصطلاحات بیان‌شده، جنگ سخت فقط از ابزار نظامی بهره‌مند می‌شود و جنگ سرد نیز با پشتیبانی سلاح‌های جنگی صورت می‌گیرد. از سوی دیگر، قدرت سخت متکی

به جنگ افزارهاست و قدرت هوشمند نیز در صورت نیاز از ابزار جنگی استفاده می نماید؛ پس هیچکدام نمی تواند با جهاد کبیر مقایسه شود.

در نتیجه به نظر می رسد با وجود تداخل ها و پوشش های محدود هر یک از اصطلاحات فوق با جهاد کبیر، اما قدرت نرم تنها اصطلاحی است که بیشترین تناسب را با موضوع جهاد کبیر داشته باشد؛ چه اینکه پیش از این نیز بیان شد که قدرت نرم شیوه ای برای رسیدن به نتایج دلخواه، بدون تهدید و تشویق آشکار و ملموس است و جهاد کبیر، شیوه ای برای رسیدن به هدف از مسیر مخالفت با دشمن و سرپیچی از دستورات او بدون استفاده از ابزار و وسایل نظامی است.

در اینجا مناسب است مشابهت ها و تفاوت های این دو مقوله بیشتر مورد بررسی قرار گیرد تا هم سانی یا همخوانی آنها اثبات شود.

الف) مشابهت های جهاد کبیر با قدرت نرم

برای بررسی مشابهت های دو مقوله جهاد کبیر و قدرت نرم، می بایست ویژگی های آنها بررسی شود؛ پیش از این گفته شد برای قدرت نرم، ویژگی هایی از جمله قابلیت روزآمد شدن، امکان رقابت و گسترش، پویایی و تغییرپذیری مطرح شده است. همچنین از کتب تفسیری استخراج شد که ویژگی های جهاد کبیر عبارتند از: تلاش حداکثری و استفاده از همه امکانات، استمرار و خستگی ناپذیری، توجه به گستردگی مکان، زمان و مخاطب.

همچنان که قبلا در تعریف این دو مقوله آمد که تکیه بر ابزارهای غیر نظامی در رسیدن به هدف، در هر دو شیوه مقابله با مخالفان (داشتن قدرت نرم و انجام جهاد کبیر) وجود دارد.

از جمله مشابهت های قدرت نرم و جهاد کبیر، تدریجی بودن آنهاست. قدرت نرم بر جاذبه تأکید دارد و فرایند جذب، امری زمان بر و پیچیده است و طیف وسیعی از کنش های رفتاری ناظر بر جاذبه را دربر می گیرد. (مهدوی و نادری باباناری، ۱۳۹۰: ۱۷۲) جهاد کبیر نیز فعالیتی است که استمرار و پیوستگی در آن موج می زند و توضیح آن، پیش تر گذشت.

تشابه دیگری که می‌توان برای دو مقوله مورد بحث ارایه نمود، توجه آنها به افکار عمومی است. در آیه ۵۲ سوره فرقان به رسول اکرم(ص) دستور داده شده که با عدم اطاعت از کافران با آنان به جهاد کبیر پردازد؛ پس اولین مخاطب این فرمان، پیامبر اعظم(ص) است. اما با عنایت به قاعده «العبرة بعموم اللفظ لا بخصوص السبب»، (معرفت، ۱۴۱۵ق: ۲۱۶؛ سیوطی، ۱۴۲۱ق: ۱/۱۲۳)، همچنین دقت در قرآن کریم که گاهی مراد از خطاب خاص، عموم است، (سیوطی، ۱۴۲۱ق: ۲/۲۰) به نظر می‌رسد خطاب در این آیه، با وجود آن که لفظ خاص به کار رفته و صیغه امر، شخص پیامبر(ص) را مورد خطاب قرار داده، اما ظاهراً غیر از آن حضرت نیز مورد خطاب الهی قرار گرفته‌اند؛ چه زمامداران جامعه اسلامی و چه عموم امت مسلمان. پس انتظار است که عموم مردم و مسئولان جامعه اسلامی نسبت به جهاد کبیر اقدام نمایند. قدرت نرم نیز ناظر بر اذهان عمومی است به طریقی که اولویت‌ها و سلیق آنها را به نفع نتایج مطلوب جامعه مهاجم، تغییر دهد. (مهدوی و نادری باباناری، ۱۳۹۰: ۱۷۱)

از مقایسه ویژگی‌هایی که برای جهاد کبیر و قدرت نرم بیان شد، همچنین از بررسی تعاریف این دو مقوله، انعطاف در هدف، روش‌ها، زمان و مکان اجرا را نشان می‌دهد. این مقایسه‌ها در جدول شماره ۱ به نمایش درآمده است.

وجه شباهت	قدرت نرم	جهاد کبیر
انعطاف در عملکرد	امکان رقابت و گسترش	خستگی ناپذیری
انعطاف در کاربست روش‌ها	پویایی و تغییرپذیری	تلاش حداکثری و استفاده از همه امکانات
انعطاف در شرایط اجرا	قابلیت روزآمد شدن	توجه به گستردگی مکان، زمان و مخاطب
انعطاف در استفاده از ابزارها	تکیه بر ابزارهای غیر نظامی در رسیدن به هدف	بهره‌گیری از انواع ابزارهای غیر نظامی
وسعت عرصه‌ها	عدم محدودیت در زمره فرهنگ	هر عرصه‌ای به جز جنگ نظامی (فرهنگی، سیاسی، اقتصادی، تبلیغاتی، عقیدتی و علمی)
شباهت در فرایند	مستمر، تدریجی و رتبه‌ای	استمرار و پیوستگی

دامنه تأثیر و اقدام	ناظر بر افکار عمومی	اقدام از سوی همه ارکان جامعه اسلامی
---------------------	---------------------	-------------------------------------

جدول شماره ۱ - مشابهت‌های جهاد کبیر با قدرت نرم

با مرور خصوصیات که بیان شد می‌توان مطابقت و همسانی جهاد کبیر با قدرت نرم را نتیجه گرفت، اما به نظر می‌رسد تفاوت‌هایی برای این دو مقوله می‌توان یافت که مانع از همسانی این دو مفهوم است. در ادامه که برخی از تفاوت‌های جهاد کبیر با قدرت نرم بیان می‌شود.

ب) تفاوت‌های جهاد کبیر با قدرت نرم

بخش دیگری از مقایسه میان خصوصیات جهاد کبیر و قدرت نرم، بررسی میان تفاوت‌های این دو مقوله است. پیش‌تر گفته شد جهاد کبیر، جهادی غیر نظامی است و مبتنی بر عدم اطاعت از کافران و دشمنان. از این منظر، جهاد کبیر نه فقط در میدان مبارزه و در مقام مقابله با دشمن و دفع خطرات او که گاهی به عنوان نیروی بازدارنده با نمایش نقاط قدرت خود، می‌تواند نقش آفرینی نماید؛ بر خلاف قدرت نرم که بیشتر سعی آن در برتری جویی، یافتن نقاط ضعف طرف مقابل و انجام تهاجم به اوست.

به عبارت دیگر، جامعه مهاجم با استفاده از قدرت نرم به دنبال بر هم زدن نظم جامعه مورد هجوم و سلطه بر آن با توجه به نقاط ضعف وی است، یعنی صرفاً کارکرد تهاجمی دارد. اما جهاد کبیر برای دفاع از کیان جامعه اسلامی بنا نهاده شده، یعنی کارکرد سه‌گانه دفاعی، تهاجمی و بازدارنده دارد؛ پس می‌بایست اولاً درون‌زا باشد و دائماً منابع قدرت خویش را تقویت و روزآمد نماید و ثانیاً برون‌گرا باشد و بتواند در مواجهه چالش‌های موجود، پیروز و سرافراز باشد.

پس جهادگر مؤمن و مسلمان عرصه جهاد کبیر صرفاً در کارزار نبرد غیر نظامی، مبارزه و مقاومت نمی‌نماید تا اقدامش بتواند بر قدرت نرم مطابقت یابد، بلکه با قوت درونی و نیروی بازدارندگی خود، مانع از تهاجم نیز می‌شود، همچنین در صورت بروز درگیری به صورت برتر و از موضع قدرت اقدام می‌نماید.

هرچند در جنگ نرم از سلاح‌های نظامی و جنگی استفاده نمی‌شود، اما هدف از تهاجم و بهره‌گیری از قدرت نرم، بی‌ثبات‌سازی یا براندازی نرم در کشور مورد تهاجم بیان شده که از مبحث جهاد کبیر فاصله دارد.

می‌توان به سطح کاربری این دو مقوله نیز به عنوان یکی دیگر از تفاوت‌های آنها اشاره کرد؛ در بخش شباهت‌ها گذشت که مخاطب آیه جهاد کبیر، آحاد جامعه اسلامی، اعم از زمامداران و امت مسلمان هستند. در حالی که، قدرت نرم با برنامه‌ریزی‌های گسترده از سوی حکومت‌ها به کار گرفته می‌شود و آحاد ملت در اجرای آن نقشی ندارند.

وجه افتراق	قدرت نرم	جهاد کبیر
تفاوت در رویکرد	اثرگذاری بر دیگران در راستای کسب نتایج دلخواه	عدم اطاعت از کافران و دشمنان
تفاوت در هدف	برتری‌جویی	مقابله با دشمن و ممانعت از تهاجم
تفاوت در عملکرد	بی‌ثبات‌سازی یا براندازی نرم در جامعه مورد تهاجم	بازدارندگی و دفاع از کیان جامعه اسلامی
	یافتن نقاط ضعف طرف مقابل	نمایش نقاط قدرت خود
تفاوت در استفاده از ابزارهای نظامی	وابستگی به قدرت سخت	پرهیز از بهره‌گیری ابزارهای نظامی
تفاوت در منابع قدرت	منابع فرهنگی، ارزشی، سیاسی و اقتصادی	درون‌زایی و برون‌گرایی بر مبنای قرآن و سنت
تفاوت در سطح کاربری	اجرا توسط حکومت‌ها	اجرا توسط حکومت اسلامی و آحاد امت مسلمان

جدول شماره ۲ - تفاوت‌های جهاد کبیر با قدرت نرم

بنا بر تفاوت‌هایی که بیان شد، به نظر می‌رسد که مطابقت و هم‌سانی دو مفهوم قدرت نرم و جهاد کبیر قابل تأیید نیست.

ج) جمع‌بندی

مطابق آنچه در بخش مشابهت‌ها و سپس در قسمت تفاوت‌های جهاد کبیر و قدرت نرم گذشت، وجود تفاوت‌های اساسی میان این دو مفهوم، از جمله تفاوت در هدف، رویکرد و سطح کاربری، مناسب آن است که تنها هم‌خوانی و مشابهت جزئی آنها تأیید شود، نه هم‌سانی و مشابهت مطلق آنها.

نتیجه‌گیری

هرچند جهاد کبیر از زاویه مشابهت‌ها می‌تواند هم‌سان با قدرت نرم باشد، اما وجود برخی تفاوت‌ها در جهاد کبیر همچون تفاوت در هدف، رویکرد، عملکرد و سطح کاربری مانع از این امر می‌شود؛ پس مناسب است که جهاد کبیر مطابق با قدرت نرم دانسته نشود، بلکه تنها هم‌خوانی آنها تأیید شود.

همچنین به نظر می‌رسد جهاد کبیر با رویکرد عدم اطاعت از دشمنان، زمانی رخ می‌دهد که قدرت برتر در اختیار حکومت و جامعه اسلامی باشد، در غیر این صورت به ناچار، در بخش‌هایی به اطاعت از دشمن خواهد افتاد و این مسئله با هدف از جهاد کبیر که مخالفت با خواست کافران است، در تعارض قرار می‌گیرد.

منابع

- (۱) قرآن کریم
- (۲) آیتی، عبدالمحمد، (۱۳۷۴ش)، ترجمه قرآن کریم، تهران: سروش، چاپ چهارم.
- (۳) ابن ابی زمنین، محمد بن عبدالله، (۱۴۲۴ق)، تفسیر ابن ابی زمنین، بیروت: دارالکتب العلمیه، چاپ اول.
- (۴) ابن اثیر، مبارک بن محمد، (۱۳۶۷ش)، النهایة فی غریب الحدیث و الأثر، قم: مؤسسه مطبوعاتی اسماعیلیان، چاپ چهارم.
- (۵) ابن بابویه، محمد بن علی، (۱۳۷۶ش)، الأملی، تهران: کتابچی، چاپ ششم.
- (۶) ابن جوزی، عبدالرحمن بن علی، (۱۴۲۲ق)، زاد المسیر فی علم التفسیر، تحقیق: عبدالرزاق المهدی، بیروت: دارالکتب العربی، چاپ اول.
- (۷) ابن عاشور، محمد بن طاهر، (بی تا)، التحریر و التنویر، بیروت: مؤسسه التاریخ، چاپ اول.
- (۸) ابن عجیبه، احمد بن محمد، (۱۴۱۹ق)، البحر المدید فی تفسیر القرآن المجید، تحقیق: احمد عبدالله قرشی رسلان، قاهره: دکتر حسن عباس زکی، چاپ اول.
- (۹) ابن فارس، احمد بن فارس، (۱۴۰۴ق)، معجم مقاییس اللغة، قم: مکتب الاعلام الاسلامی، چاپ اول.
- (۱۰) ابن منظور، محمد بن مکرم، (۱۴۱۴ق)، لسان العرب، بیروت: دار صادر، چاپ سوم.
- (۱۱) ابوالسعود، محمد بن محمد، (بی تا) ارشاد العقل السلیم الی مزایا القرآن الکریم، بیروت: دار احیاء التراث العربی، چاپ اول.
- (۱۲) ابوحنبل، محمد بن یوسف، (۱۴۲۰ق)، البحر المحیط فی التفسیر، تحقیق: صدقی محمد جمیل، بیروت: دارالفکر، چاپ اول.
- (۱۳) افتخاری، اصغر و کمالی، علی، (بهار و تابستان ۱۳۹۴)، «ساختار قدرت نرم در گفتمان اسلامی»، دوفصلنامه مطالعات قدرت نرم، سال ۵، شماره ۱۲، صص ۹-۲۷.
- (۱۴) انصاریان، حسین، (بی تا) تفسیر حکیم، قم: دارالعرفان، چاپ اول.
- (۱۵) آل سعدی، عبدالرحمن بن ناصر، (۱۴۰۸ق)، تیسیر الکریم الرحمن فی تیسیر کلام المنان، بیروت: مکتبه النهضه العربیه، چاپ دوم.
- (۱۶) آلوسی، سید محمود، (۱۴۱۵ق)، روح المعانی فی تفسیر القرآن العظیم و السبع المثانی، بیروت: دارالکتب العلمیه، چاپ اول.
- (۱۷) برژینسکی، زیگنیو، (آذر و دی ۱۳۷۱)، «جنگ سرد و پیامدهای آن»، ترجمه مجتبی امیری، دوفصلنامه اطلاعات سیاسی - اقتصادی، مؤسسه اطلاعات، شماره ۶۳ و ۶۴، صص ۲۹-۳۵.

- ۸۸) بروجردی، سیدمحمدابراهیم، (۱۳۶۶ش) تفسیر جامع، تهران: انتشارات صدر، چاپ ششم.
- ۹۹) بغدادی، علاءالدین علی بن محمد، (۱۴۱۵ق)، لباب التأویل فی معانی التنزیل، تحقیق: محمد علی شاهین، بیروت: دارالکتب العلمیه، چاپ اول.
- ۱۰۰) بغوی، حسین بن مسعود، (۱۴۲۰ق)، معالم التنزیل فی تفسیر القرآن، تحقیق: عبدالرزاق المهدی، بیروت: داراحیاء التراث العربی، چاپ اول.
- ۱۱) بلخی، مقاتل بن سلیمان، (۱۴۲۳ق)، تفسیر مقاتل بن سلیمان، تحقیق: عبدالله محمود شحاته، بیروت: دار احیاء التراث، چاپ اول.
- ۱۲) بیضاوی، عبدالله بن عمر، (۱۴۱۸ق)، أنوار التنزیل و أسرار التأویل، تحقیق: محمد عبدالرحمن المرعشلی، بیروت: دار احیاء التراث العربی، چاپ اول.
- ۱۳) پوراحمدی، حسین و جعفری پناه، مهدی، (۱۳۹۲)، «قدرت نرم از دیدگاه اسلام و کاربرد مؤلفه‌های آن در جمهوری اسلامی ایران»، دو فصلنامه مطالعات قدرت نرم، دوره ۳، شماره ۸، صص ۹۷-۱۱۳.
- ۱۴) تقوی تهرانی، محمد، (۱۳۹۸ق)، روان جاوید در تفسیر قرآن مجید، تهران: انتشارات برهان، چاپ سوم.
- ۱۵) جزایری، ابوبکر جابر، (۱۴۱۶ق)، ایسر التفاسیر لکلام العلی الکبیر، مدینه منوره: مکتبه العلوم و الحکم، چاپ اول.
- ۱۶) جعفری پناه، مهدی و میراحمدی، منصور، (پاییز و زمستان ۱۳۹۱)، «مؤلفه‌های قدرت نرم جمهوری اسلامی ایران با رویکرد اسلامی»، معرفت سیاسی، مؤسسه آموزشی و پژوهشی امام خمینی (ره)، شماره ۸، صص ۱۰۵-۱۲۲.
- ۱۷) جوادی آملی، عبدالله، (تابستان ۱۳۸۹) تفسیر تسنیم، محقق: حسن واعظی محمدی، قم: اسراء، چاپ هشتم.
- ۱۸) جوادی آملی، عبدالله، (خرداد ۱۳۸۵)، تفسیر موضوعی قرآن کریم، سیره رسول اکرم (ص) در قرآن، محقق: حسین شفیعی، قم: اسراء، چاپ پنجم.
- ۱۹) جوادی آملی، عبدالله، (زمستان ۱۳۸۸)، ادب فنای مقربان، تحقیق: محمد صفایی، قم: اسراء، چاپ اول.
- ۲۰) جوادی آملی، عبدالله، تفسیر سوره فرقان در نشانی: <http://portal.esra.ir>.
- ۱) حائری تهرانی، میرسیدعلی، (۱۳۷۷ش)، مقتنیات الدرر و ملتقطات الثمر، تهران: دارالکتب الاسلامیه، چاپ اول.
- ۲) حجازی، محمد محمود، (۱۴۱۳ق)، التفسیر الواضح، بیروت: دار الجیل الجدید، چاپ دهم.
- ۳) حسینی همدانی، سیدمحمد، (۱۴۰۴ق) انوار درخشان در تفسیر قرآن، تحقیق: محمد باقر بهبودی، تهران: کتابفروشی لطفی، چاپ اول.

- ۴۴) حسینی شاه عبدالعظیمی، حسین بن احمد، (۱۳۶۳ش) تفسیر اثنا عشری، تهران: انتشارات میقات، چاپ اول.
- ۵۵) حسینی، سیده صدیقه، (۱۳۹۲ش) اهداف فرهنگی در جنگ نرم رسانه‌ای (رسانه ملی و الگوها)، قم: صدا و سیمای جمهوری اسلامی ایران، مرکز پژوهش‌های اسلامی.
- ۶۶) حقی بروسوی، اسماعیل، (بی‌تا)، تفسیر روح البیان، بیروت: دارالفکر، چاپ اول.
- ۷۷) حمدی زقزوق، محمود، (۲۰۰۳م)، الموسوعة القرآنية المتخصصة، قاهره: وزارة الاوقاف مصر، چاپ اول.
- ۸۸) حوی، سعید، (۱۴۲۴ق)، الاساس فی التفسیر، قاهره: دارالسلام، چاپ ششم.
- ۹۹) خامنه‌ای، سیدعلی، بیانات در مراسم بیست‌وهفتمین سالگرد رحلت امام خمینی (ره) در تاریخ ۱۳۹۵/۰۳/۱۴: <http://farsi.khamenei.ir/speech-content?id=33259>
- ۱۰۰) خطیب، عبدالکریم، (بی‌تا)، التفسیر القرآنی للقرآن، بیروت: دارالفکر العربی، چاپ اول.
- ۱۱) خفاجی، احمد بن محمد، (۱۴۱۷ق)، عنایة القاضی و کفایة الراضی، بیروت: دارالکتب العلمیة، چاپ اول.
- ۲۲) دخیل، علی بن محمد علی، (۱۴۲۲ق)، الوجیز فی تفسیر الكتاب العزیز، بیروت: دارالتعارف للمطبوعات، چاپ دوم.
- ۳۳) راغب اصفهانی، حسین بن محمد، (۱۴۱۲ق)، مفردات ألفاظ القرآن، بیروت: دارالقلم، چاپ اول.
- ۴۴) رضایی اصفهانی، محمدعلی، (۱۳۹۲ش) منطق تفسیر قرآن ۳ (روش تحقیق در تفسیر و علوم قرآن)، قم: مرکز بین‌المللی ترجمه و نشر المصطفی (ص)، چاپ دوم.
- ۵۵) زحیلی، وهبة بن مصطفى، (۱۴۱۸ق)، التفسیر المنیر فی العقیدة و الشریعة و المنهج، بیروت و دمشق: دارالفکر المعاصر، چاپ دوم.
- ۶۶) زحیلی، وهبة بن مصطفى، (۱۴۲۲ق)، تفسیر الوسیط، دمشق: دارالفکر، چاپ اول.
- ۷۷) زمخشری، محمود، (۱۴۰۷ق)، الکشاف عن حقائق غوامض التنزیل و عیون الأقاویل فی وجوه التأویل، بیروت: دارالکتب العربی، چاپ سوم.
- ۸۸) سبزواری نجفی، محمد بن حبیب الله، (۱۴۰۶ق)، الجدید فی تفسیر القرآن المجید، بیروت: دارالتعارف للمطبوعات، چاپ اول.
- ۹۹) سبزواری نجفی، محمد بن حبیب الله، (۱۴۱۹ق)، ارشاد الازهان الی تفسیر القرآن، بیروت: دارالتعارف للمطبوعات، چاپ اول.
- ۱۰۰) سمرقندی، نصر بن محمد بن احمد، (بی‌تا)، بحر العلوم، تحقیق: ابوسعید عمر بن غلامحسن عمروی، بیروت: دارالفکر، چاپ اول.
- ۱۱) سیوطی، جلال‌الدین، (۱۴۲۱ق)، الإیقان فی علوم القرآن، بیروت: دارالکتب العربی، چاپ دوم.

- ۲۲) شاذلی، سید بن قطب بن ابراهیم، (۱۴۱۲ق)، فی ظلال القرآن، بیروت و قاهره: دارالشروق، چاپ هفدهم.
- ۲۳) شیر، سید عبدالله، (۱۴۱۲ق)، تفسیر القرآن الکریم، بیروت: دارالبلاغه للطباعه و النشر، چاپ اول.
- ۴۴) شریفی، احمدحسین، جنگ نرم، (تابستان ۱۳۹۱)، قم: مؤسسه آموزشی و پژوهشی امام خمینی (ره)، چاپ ششم.
- ۵۵) شعبانی محمدرضا و هندیانی عبدالله، (۱۳۸۷)، «بسیج، شناخت و مدیریت تهدیدات نرم»، قدرت نرم، فرهنگ و امنیت (مطالعه موردی بسیج)، اصغر افتخاری و همکاران، دانشگاه امام صادق (ع) و پژوهشگاه مطالعات و تحقیقات بسیج، صص ۲۹۱-۳۲۸.
- ۶۶) صابونی، محمدعلی، (۱۴۲۱ق)، صفوة التفاسیر لتفسیر القرآن الکریم، بیروت: دارالفکر، چاپ اول.
- ۷۷) صادقی تهرانی، محمد، (۱۳۶۵ش)، الفرقان فی تفسیر القرآن بالقرآن و السنه، قم: انتشارات فرهنگ اسلامی، چاپ دوم.
- ۸۸) صادقی تهرانی، محمد، (۱۴۱۹ق)، البلاغ فی تفسیر القرآن بالقرآن، قم: مؤلف، چاپ اول.
- ۹۹) طباطبایی، سیدمحمدحسین، (۱۴۱۷ق)، المیزان فی تفسیر القرآن، قم: دفتر انتشارات اسلامی جامعه مدرسین حوزه علمیه قم، چاپ پنجم.
- ۱۰۰) طبرسی، فضل بن حسن، (۱۳۷۲ش)، مجمع البیان فی تفسیر القرآن، تحقیق: محمد جواد بلاغی، تهران: انتشارات ناصر خسرو، چاپ سوم.
- ۱۱) طنطاوی، سیدمحمد، (بی تا)، التفسیر الوسیط للقرآن الکریم، قاهره: دار نهضة مصر للطباعه و النشر، چاپ اول.
- ۱۲) طوسی، محمد بن حسن، (بی تا)، التبیان فی تفسیر القرآن، تحقیق: احمد قصیرعاملی، بیروت: دار احیاء التراث العربی، چاپ اول.
- ۳۳) عاملی علی بن حسین، (۱۴۱۳ق)، الوجیز فی تفسیر القرآن العزیز، تحقیق: مالک محمودی، قم: دارالقرآن الکریم، چاپ اول.
- ۴۴) عاملی، ابراهیم، (۱۳۶۰ش) تفسیر عاملی، تحقیق: علی اکبر غفاری، تهران: انتشارات صدوق، چاپ اول.
- ۵۵) عباسی، محمد، (زمستان ۱۳۹۵)، «نسبت مفهومی قدرت و امنیت نرم در دولت ملی»، فصلنامه تخصصی علوم سیاسی، دوره ۱۲، شماره ۳۷، صص ۴۰-۷۳.
- ۶۶) فخر رازی، محمد بن عمر، (۱۴۲۰ق)، مفاتیح الغیب، بیروت: دار احیاء التراث العربی، چاپ سوم.
- ۷۷) فرامرز قراملکی، احد، (زمستان ۱۳۸۸)، اصول و فنون پژوهش در گستره دین پژوهی، قم: انتشارات مرکز مدیریت حوزه علمیه قم، چاپ سوم.
- ۸۸) فضل الله، سیدمحمدحسین، (۱۴۱۹ق)، تفسیر من وحی القرآن، بیروت: دار الملائک للطباعه و النشر، چاپ دوم.

- ۹۹) فیض کاشانی، ملامحسن، (۱۴۱۵ق)، تفسیر الصافی، تحقیق: حسین اعلمی، تهران: انتشارات الصدر، چاپ دوم.
- ۱۰۰) فیضی دکنی، ابوالفضل، (۱۴۱۷ق)، سواطع الالهام فی تفسیر کلام الملک العلام، تحقیق: سیدمرتضی آیت الله زاده شیرازی، قم: دارالمنار، چاپ اول.
- ۱۱) فیومی، احمد بن محمد، (۱۴۱۴ق)، المصباح المنیر فی غریب الشرح الکبیر للرافعی، قم: مؤسسه دارالهجره، چاپ دوم.
- ۱۲) قاسمی، محمدجمال‌الدین، (۱۴۱۸ق)، محاسن التأویل (تفسیر القاسمی)، تحقیق: محمد باسل عیون السود، بیروت: دارالکتب العلمیه، چاپ اول.
- ۱۳) قرائتی، محسن، (۱۳۸۳ش) تفسیر نور، تهران: مرکز فرهنگی درس‌هایی از قرآن، چاپ یازدهم.
- ۱۴) قرشی، سیدعلی‌اکبر، (۱۳۷۷ش) تفسیر احسن الحدیث، تهران: بنیاد بعثت، چاپ سوم.
- ۱۵) قرشی، علی‌اکبر، (۱۳۷۱ش)، قاموس قرآن، تهران: دارالکتب الاسلامیه، چاپ ششم.
- ۱۶) قرطبی، محمد بن احمد، (۱۳۶۴ش)، الجامع لأحكام القرآن، تهران: انتشارات ناصر خسرو، چاپ اول.
- ۱۷) قمی مشهدی، محمد بن محمد رضا، (۱۳۶۸ش)، تفسیر کنز الدقائق و بحر الغرائب، تحقیق: حسین درگاهی، تهران، سازمان چاپ و انتشارات وزارت ارشاد اسلامی، چاپ اول.
- ۱۸) کاشانی، ملافتح‌الله، (۱۳۳۶ش)، تفسیر منهج الصادقین فی الزام المخالفین، تهران: کتابفروشی محمدحسن علمی، چاپ سوم.
- ۹۹) کاشفی سبزواری، حسین بن علی، (۱۳۶۹ش)، مواهب علیه، تحقیق: سیدمحمد رضا جلالی نائینی، تهران: سازمان چاپ و انتشارات اقبال، چاپ اول.
- ۱۰۰) کلینی، محمد بن یعقوب بن اسحاق. (۱۴۰۷ق)، الکافی، تهران: دارالکتب الاسلامیه، چاپ چهارم.
- ۱۱) محمدی، منوچهر، (۱۳۸۷) «منابع قدرت نرم، سرمایه اجتماعی نظام جمهوری اسلامی ایران»، فصلنامه ۱۵ خرداد، شماره ۱۶، صص ۱۹-۴۳.
- ۱۲) مدرسی، سیدمحمدتقی، (۱۴۱۹ق)، من هدی القرآن، تهران: دار محیی الحسین، چاپ اول.
- ۱۳) مراغی، احمد بن مصطفی، (بی‌تا)، تفسیر المراغی، بیروت: داراحیاء التراث العربی، چاپ اول.
- ۱۴) مصباح یزدی، محمدتقی، (تابستان ۱۳۹۴)، جنگ و جهاد در قرآن، تدوین و نگارش: محمدحسین اسکندری و محمد مهدی نادری قمی، قم: انتشارات مؤسسه آموزشی و پژوهشی امام خمینی (قدس سره)، چاپ چهارم.
- ۱۵) مظهری، محمد ثناءالله، (۱۴۱۲ق)، التفسیر المظهری، تحقیق: غلام نبی تونسلی، پاکستان: مکتبه رشديه، چاپ اول.

- ۶۶) معرفت، محمدهادی، (۱۴۱۵ق)، التمهید فی علوم القرآن، قم: مؤسسه النشر الاسلامی، چاپ دوم.
- ۷۷) مغنیه، محمدجواد، (۱۴۲۴ق)، تفسیر الکاشف، تهران: دارالکتب الإسلامیه، چاپ اول.
- ۸۸) مکارم شیرازی، ناصر، (۱۳۷۴ش)، تفسیر نمونه، تهران: دارالکتب الإسلامیه، چاپ اول.
- ۹۹) ملاحویش آل غازی، سیدعبدالقادر، (۱۳۸۲ق)، بیان المعانی، دمشق: مطبعة الترقی، چاپ اول.
- ۱۰۰) منسوب به علی بن موسی، امام هشتم علیه السلام، (۱۴۰۶ق)، الفقه المنسوب إلى الإمام الرضا علیه السلام، مشهد: مؤسسه آل البيت علیهم السلام، چاپ اول.
- ۱۱) مهدوی، اصغرآقا و نادری باباناری، مهدی، (پاییز و زمستان ۱۳۹۰)، «کاربرد قدرت نرم از ناحیه استکبار؛ رویکردی قرآنی»، دوفصلنامه دانش سیاسی، سال ۷، شماره ۲، پیاپی ۱۴، صص ۱۶۷-۲۰۴.
- ۱۲) میدی، احمد بن محمد، (۱۳۷۱ش)، کشف الأسرار و عدة الأبرار، تحقیق: علی اصغر حکمت، تهران: انتشارات امیر کبیر، چاپ پنجم.
- ۱۳) نای، جوزف اس، (۱۳۹۵ش)، آینده قدرت، ترجمه احمد عزیزی، تهران: نشر نی، چاپ سوم.
- ۱۴) نائینی، علی محمد، (بهار ۱۳۸۹) «درآمدی بر ماهیت شناسی جنگ نرم»، فصلنامه راهبرد دفاعی، مرکز تحقیقات راهبردی دفاعی، سال هشتم، شماره ۲۸.
- ۱۵) نخجوانی، نعمت الله بن محمود، (۱۹۹۹م)، الفواتح الالهیه و المفاتح الغیبیه، مصر: دار رکابی للنشر، چاپ اول.
- ۱۶) نووی جاوی، محمد بن عمر، (۱۴۱۷ق)، مراح لبید لکشف معنی القرآن المجید، تحقیق: محمد امین الصناوی، بیروت: دارالکتب العلمیه، چاپ اول.
- ۱۷) واحدی نیشابوری، علی بن احمد، (۱۴۱۵ق)، الوجیز فی تفسیر الكتاب العزیز، بیروت: دار القلم، چاپ اول.